

Το Αντιδικτατορικό Κίνημα στα Χανιά (1938)

Τον Ιούλιο του 1938 ο λαός των Χανίων πραγματοποίησε το πιο παράτολμο και ίσως παράλογο – με τα μέτρα της λογικής – Κίνημα, για την ανατροπή του δικτατορικού καθεστώτος του Ιωάννη Μεταξά. Ένα Κίνημα που, όπως βεβαίως ανργότερα υπεύθυνοι παράγοντες του καθεστώτος, θα μπορούσε να πετύχει τους αντικειμενικούς του σκοπούς, αν οι Χανιώτες δεν παρασύρονταν από τον ενθουσιασμό τους ύστερα από την πρώτη εντυπωσιακή επιτυχία τους κι αν δεν έδειχναν μια ανεπίτρεπτη και ολέθρια για τέτοιες ώρες απρονοησία. Ο Κρητικός λαός, από την ιδιοσυγκρασία του παράφορος και συναισθηματικός, ίσως χάνει στις κρίσιμες ώρες τον έλεγχο των γεγονότων και των καταστάσεων. Αυτό που χαρακτηρίζει το Κίνημα του 1938 όμως είναι η ενότητα και ομοψυχία των Χανιωτών, που, όπως βεβαιώνουν όλοι όσοι συμμετείχαν, κατείχε τους πολίτες, που αδιακρίτως της πολιτικής τους τοποθέτησης, συνεργάστηκαν σε κοινό αγώνα εναντίον του φασισμού και της δικτατορίας.

Πολύ πριν γίνει το Αντιδικτατορικό Κίνημα του 1938 στα Χανιά, ο Κρητικός λαός ζει σε ένα επαναστατικό αναβρασμό. Οι εφημερίδες της εποχής εκφράζουν την γενική αγανάκτηση και επισημαίνουν από το 1934 τον κίνδυνο επιβολής του φασισμού και στην Ελλάδα. Η ευαίσθητη ψυχή των Κρητικών προαισθάνεται τον επερχόμενο κίνδυνο κατάλυσης των λαϊκών ελευθεριών.

* Προϊσταμένη Ιστορικού Αρχείου Κρήτης

Τον Αύγουστο 1934 γίνεται στα Χανιά αντικυβερνητικό συλλαλητήριο, τον Ιούλιο του 1935 μεγάλη πανδημοκρατική συγκέντρωση και το 1936 δύο μεγάλες αγροτικές απεργίες μέσα στην πόλη. Μετά την καταστολή του Κινήματος του 1935 η Κρήτη είναι επαναστατημένη και λόγω του διωγμού που υφίσταται. Ένας άγραφος νόμος «περί ιδιώνυμου» εφαρμόζεται, με στόχο τους Κρητικούς. Διώξιμο από τις δημόσιες θέσεις, από το Στρατό και τα Σώματα Ασφαλείας, μεταθέσεις, ταπεινωτική μεταχείριση, αντικρητισμός.

Ο Ιωάννης Μεταξάς κατορθώνει να επιβάλει την δικτατορία στις 4 Αυγούστου 1936. Η εγκαθίδρυση του καθεστώτος του Μεταξά, δεν είχε αντιμετωπίσει δυναμική αντίδραση. Ο «σταυροφόρος της Δημοκρατίας», ο Νικόλαος Πλαστήρας, αυτοεξόριστος στη Γαλλία μετά τα Κινήματα του '33 και του '35, αδυνατούσε να συντονίσει τις επιθυμίες του με τη νέα πραγματικότητα στη χώρα. Τα ερείσματά του στον Στρατό, μετά τις εκκαθαρίσεις του 1935, ήταν ασφυκτικά περιορισμένα. Αλλά και οι αξιωματικοί που ήταν πρόθυμοι να κινηθούν κατά της δικτατορίας, ζητούσαν κάτι το νέο, το άφθαρτο. Τα «παλαιά» κόμματα δεν τους ενέπνεαν. Το σύνθημα για ενότητα των δημοκρατικών δυνάμεων για τη σωτηρία της δημοκρατίας από τη φασιστική επιβουλή, βρίσκει βαθειά απήχηση στις καρδιές του δημοκρατικού λαού της Κρήτης. Πολλοί πολιτευτές και παράγοντες του Κόμματος των Φιλελευθέρων τάσσονταν ανεπιφύλακτα υπέρ του παλλαϊκού μετώπου, όπως ο παλιός φιλελεύθερος βουλευτής Χανίων Μανούσος Βολουδάκης.

Αλλά οι Χανιώτες δεν εγκαταλείπουν την αντιφασιστική πάλη. Το 1937 η οργή του λαού για τον Μεταξά ενώνει περισσότερο τους πολίτες όλων των πολιτικών ιδεολογιών σε κοινό αγώνα σε όλη την Κρήτη και ιδιαίτερα στα Χανιά, που αποτελέσαν και τη βάση του αντιδικτατορικού αγώνα. Το έτος αυτό ιδρύεται στα Χανιά και η «Φιλική Εταιρία», μια παράνομη αντιφασιστική ορ-

γάνωση. Στις γραμμές της παίρνουν μέρος βενιζελικοί, κομμουνιστές κι άλλοι δημοκράτες - όλοι αδελφωμένοι σε κοινό αγώνα για την ενότητα και την κατάλυση της δικτατορίας.

ΔΗΛΩΣΕΙΣ

Δηλώο κάτωθι υπογεγραμμένος

ότι τη σιγή μου εγγράφομαι μέλος της Φιλικής εταιρίας σκοπός της οποίας είναι η εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας εν Ελλάδι και σπρώχνω εις το όνομα της Αγίας και αμωσύτου τριάδος και ενώπιον του ιερού ευαγγελίου ότι θα εργασθώ με όλες μου τας δυνάμεις μη φειδόμενος σωματικής και διανοητικής και αυτής της ζωής μου δια την ανατροπήν της σημερινής τυραννίας και την εγκαθίδρυσιν της Δημοκρατίας, ότι θα εκτελέσω πάσαν εντολήν της Διοικήσεως της Εταιρίας τείνουσα εις τους ανωτέρω σκοπούς, και δεν θα προδώσω ποτέ την ύπαρξιν, τους σκοπούς, οιασδήποτε μυστικών ταύτης, ότι δεν θα ζητήσω να μάθω τους αρχηγούς και τα μυστικά της.

Πάντα τα ανωτέρω ορκίζομαι να εκτελέσω άνευ αντιρρήσεως και θα είμαι εκτός τιμής εάν παραβώ ταύτα.

Ο όρκος της Φιλικής Εταιρίας

Οι πολιτικοί ηγέτες του νομού Χανίων της τελευταίας προ της δικτατορίας Βουλής, Αριστομένης Μητσοτάκης, Μανόλης Μπακλατζής και Μανούσος Βολουδάκης, μαζί με τον Δήμαρχο Χανίων Γιάννη Μουντάκη αποφάσισαν να ηγηθούν Κινήματος, ώστε, με αφετηρία τα Χανιά, ν' ανατραπεί η δικτατορία και να επανέλθει στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό πολίτευμα.

Ο Αριστομένης Κ. Μητσοτάκης αναγνωριζόταν απ' όλους ως πολιτικός αρχηγός. Είχε γεννηθεί στα Χανιά το 1888 κι ήταν γιος της Αικατερίνης, αδελφής του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, Αρχηγού του Κόμματος των Ευπόλητων. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, του οποίου ανακηρύχθη διδάκτωρ το 1909. Σπούδασε επίσης πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων κι έλαβε το δίπλωμά του το 1920. Από το 1910-12 διετέλεσε Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου των Εσωτερικών στην Κρήτη. Κατετάγη στο 1^ο Σύνταγμα Αθηνών

Στάθρος Παπαδοκωνσταντάκης
Πρόεδρος Φιλικής Εταιρίας

Αριστομένης Μητσοτάκης

ως εθελοντής και έλαβε μέρος στον Βαλκανοτουρκικό πόλεμο του 1912.

Αργότερα άσκησε ενεργό δικηγορία ως μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Χανίων. Το 1923 ίδρυσε στα Χανιά και διηύθυνε την εφημερίδα «Ηχώ της Κρήτης», που εκδιδόταν μέχρι το 1935. Πολιτεύθηκε για πρώτη φορά και εξελέγη το 1923 επικεφαλής συνδυασμού με καθαρά δημοκρατικό πρόγραμμα. Υπήρξε μέλος της Δ' Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης και το 1924 υπουργός Εθνικής Οικονομίας επί πρωθυπουργίας Παπαναστασίου, έχοντας

έλθει σε ρήξη με τον Βενιζέλο. Διετέλεσε βουλευτής Χανίων από το 1926 και μέχρι το 1928, οπότε και διαλύθηκε η Βουλή, ήταν επικεφαλής ίδιας ομάδας βουλευτών. Αντιπρόεδρος της Βουλής (1926-27), εξελέγη το 1929 γερουσιαστής Χανίων, ενώ το 1933 εξελέγη από τη Βουλή και τη Γερουσία αριστίνδην Γερουσιαστής. Στις βουλευτικές εκλογές του Ιανουαρίου 1936 απέτυχε ως ανεξάρτητος βουλευτής Χανίων. Πέθανε αυτοεξόριστος στην Κύπρο μετά το Κίνημα του 1938.

Και οι άλλοι όμως ηγήτορες του παράτολμου εγχειρήματος είχαν να επιδείξουν ισάξιες πολιτικές περγαμηνές:

Ο Σφακιανός Μανούσος Βολουδάκης είχε γεννηθεί το 1884 και αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1911 ως διδάκτωρ της Νομικής. Κατά τους πολέμους 1912-13 υπηρέτησε ως αρχηγός εθελοντών στην Ήπειρο και τη Μακεδονία. Από 1913 ως το 1936 εργάσθηκε ως δικηγόρος στη Θεσσαλονίκη αλλά και τα Χανιά. Τον Νοέμβριο του 1911 εξελέγη ως πληρεξούσιος Χανίων της Κρητικής Συνελεύσεως και το 1915 εξελέγη Βουλευτής Ρεθύμνης.

Στον ίδιο νομό εξελέγη Βουλευτής και κατά τα έτη 1920 και 1923, ενώ εξελέγη βουλευτής Χανίων στις εκλογές των ετών 1926, 1928, 1932 και 1936, πάντα με το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Μετά την απελευθέρωση διετέλεσε Γενικός Διοικητής Κρήτης (1945-46). Επί Κυβερνήσεως Πλαστήρα (1951) διετέλεσε Υφυπουργός Αεροπορίας, ενώ το 1956 αποσύρθηκε οριστικά από την πολιτική. Πέθανε τον Απρίλιο του 1977.

Μανούσος Βολουδάκης

Ο Εμμ. Μπακλατζής είχε γεννηθεί στη Μονή Σελίνου το 1900. Διετέλεσε πρόεδρος των Κρητών φοιτητών και σπουδαστών και τελείωσε τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1924. Τον ίδιο χρόνο διωρίσθηκε επόπτης της Αγροτικής Ασφαλείας Κρήτης. Μετά από ένα έτος παραιτήθηκε και εξέδωσε την εφημερίδα «Παρατηρητής» επίσημο όργανο του κόμματος των Φιλελευθέρων στην Κρήτη. Η έκδοση της εφημερίδας διακόπηκε στις 22/8/1936 από την Κυβέρνηση Μεταξά.

Διετέλεσε έφεδρος παλαιός πολεμιστής, υπηρέτησε ως λοχίας στη Μικρά Ασία στα 1920-21 και, μετά την επανάσταση Πλαστήρα, στο Μακεδονικό μέτωπο. Ένθερμος οπαδός του Βενιζέλου,

Εμμανουήλ Γ. Μπακλατζής

προσχώρησε στο Κίνημα του 1935 και καταδικάστηκε σε φυλάκιση 5 ετών. Μετά την αμνηστεία, ήλθε στα Χανιά και κατά τις εκλογές της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936 εξελέγη βουλευτής Χανίων με καταπληκτική πλειοψηφία. Άσκησε μάχιμη δικηγορία, ενώ το 1947 διορίζεται ως Γενικός Διοικητής Κρήτης. Προσχώρησε στην ΕΠΕΚ του Ν. Πλαστήρα και εκλεγόταν βουλευτής συνεχώς από το 1936 έως και το 1964, χρημάτισε μάλιστα Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος της Βουλής. Στη δεκαετία του 1960 ανέλαβε τη διεύθυνση της εφημερίδας «Αθηναϊκή». Ενεργό μέλος της Ένωσης Κέντρου, φυλακίστηκε κατά τη δικτατορία του 1967. Πέθανε το 1971.

Ιωάννης Μουντάκης

Ο Ιωάννης Μουντάκης είχε γεννηθεί το 1880. Το 1905 έλαβε μέρος στο Κίνημα του Θερίσου και το 1912 υπηρέτησε ως υπαξιωματικός της ανεξάρτητης μεραρχίας των Κρητών στην Ήπειρο και Μακεδονία. Το 1914 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1915 υπηρέτησε στην ελληνική επιστράτευση ως ανθυπίατρος και το 1916 έλαβε μέρος στο Κίνημα της Θεσσαλονίκης, προαχθείς ως υπίατρος στη

Μακεδονία και το 1918 ως ιατρός. Υπηρέτησε στο στράτευμα μέχρι τον Δεκέμβριο του 1920 και κατόπιν διηύθυνε το στρατιωτικό Νοσοκομείο Χανίων. Τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου αποχώρησε από το στράτευμα και εργάστηκε ως ιδιώτης ιατρός στα Χανιά. Το 1921 επανήλθε και πάλι στην στρατιωτική υπηρεσία με βαθμό λοχαγού και υπηρέτησε στη Μικρά Ασία μέχρι την καταστροφή. Επανερχόμενος στην Κρήτη, εργάστηκε ως ιατρός στα Χανιά

μέχρι το 1929 οπότε και εξελέγη Δήμαρχος Χανίων. Στη θέση αυτή παρέμεινε μέχρι το τέλος του 1937 οπότε και παύθηκε από την Κυβέρνηση Μεταξά, διότι κατά την άφιξη του Βασιλιά Γεωργίου του Β' στην Κρήτη συνέστησε την επαναφορά του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και διότι, παρά την θέληση της Κυβέρνησης, ετέλεσε μνημόσυνο του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Εμμανουήλ Μουντάκης

Εκτός των τεσσάρων υπήρχαν φυσικά κι άλλοι σημαντικοί πατριώτες που έλαβαν ενεργό μέρος στο Κίνημα: Ο Ευστράτιος Γεωργιλαδάκης, ο Εμμ. Μουντάκης, το Σήφης Σπαντιδάκης, Βαγγέλης Χατζηαγγελής, οι στρατηγοί Εμμ. Μάντακας και Σόλων Καφφάτος, ο δικηγόρος Ευτύχης Παλλήκαρης και τόσοι άλλοι επώνυμοι κι ανώνυμοι αγωνιστές της Δημοκρατίας.

Στις 24 Ιουλίου 1963 ο Μ. Βολουδάκης αφηγείται: *Το Κίνημα επρόκειτο να γίνει στις αρχές Ιουλίου. Ήταν οργανωμένο από στρατιωτικούς, υπό την ηγεσία των στρατηγών Κ. και Θ. Μανέττα. Προδόθηκε όμως από το λοχαγό Μονάντερο. Βρισκόμουν εκείνο τον καιρό στην Αθήνα και συμφώνησα να πάρω μέρος. Μια μέρα με πλησίασε στου Ζαχαράτου ο ναύαρχος Μπούκας. Ήταν κι αυτός αναμεμιγμένος. Μου ζήτησε να συνεργασθώ στα Χανιά με τον Αριστομένη Μητσοτάκη. Αρνήθηκα. Δεν είχα ούτε καλημέρα μαζί του. Μεσολάβησε ο Μανέττας και δέχθηκα. Συναντηθήκαμε και οι τρεις μας και συμφωνήσαμε: Να μείνει αυτός στην Αθήνα – εμένα με παρακολουθούσαν – και να βρίσκεται σ' επαφή με τους παράγοντες των Αθηνών. Να κατεβεί στα Χανιά δέκα μέρες πριν το Κίνημα και*

Βαγγέλης Χατζηαγγελής

πριν πάρει οποιαδήποτε πρωτοβουλία να με ειδοποιήσει Το Κίνημα θάρχιζε από τα Χανιά. Την ίδια μέρα θα εκδηλωνόταν στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας. Ήταν γενική πεποίθηση πως η δικτατορία δεν μπορούσε να κρατήσει.

Η πρώτη επαφή του Αριστομένη Μητσοτάκη είναι το Πάσχα του 1938 με τους τοπικούς παράγοντες των κομμάτων και τις οργανώσεις των Χανίων που ήταν έτοιμοι για δυναμική αναμέτρηση με το

Μεταξά, ενώ είχε εξασφαλισθεί και η συμμετοχή στρατιωτικών παραγόντων. Από τη «Φιλική Εταιρεία» συναντιέται με τον Βαγγέλη Χατζηαγγελή. Ο Μητσοτάκης ήταν αισιόδοξος και ανέφερε πως η Κεντρική επιτροπή αγώνος του είχε αναθέσει την ευθύνη για την Κρήτη και ήθελε να εξασφαλίσει και τη βοήθεια της Φιλικής Εταιρείας. Τόνισε πως θα έπρεπε να είναι όλοι έτοιμοι μια και το Κίνημα είχε προγραμματιστεί να γίνει μέσα στο προσεχές τρίμηνο.

Ο Μητσοτάκης όμως, κάτω από την απειλή της Ασφάλειας, που γνώριζε τις δραστηριότητές του, αναγκάζεται να φύγει πάλι για την Αθήνα. Επιστρέφει στα Χανιά στα μέσα Ιουλίου και στις 19/7 έχει μια συνάντηση με το Γιάννη Μουντάκη και τον Χατζηαγγελή. Ο τελευταίος αναλαμβάνει να συναντήσει στον Ομαλό και να ενημερώσει για το Κίνημα τον στρατηγό Εμμ. Μάντακα και να συμφωνήσει για τη συμμετοχή του. Ο Μάντακας θα αναλάμβανε Στρατιωτικός Διοικητής, όταν ερχόταν η ώρα, ενώ Διοικητής του 14^{ου} Συντάγματος ο Στρατηγός Σόλων Καφάτος.

Εμμανουήλ Μάντακας

Σημειώνει ο Μανούσος Βολουδάκης: *Είμαι υπερήφανος για τη συμμετοχή μου. Κάναμε ανιδιοτελή αγώνα για τη Δημοκρατία, ξεσηκώσαμε το λαό κατά του φασισμού. Ήμουν στα Σφακιά και με ειδοποίησε ο Μητσοτάκης να κατεβώ την προπαραμυγή. Τον βρήκα και κρυβόταν. Είχα αντιρρήσεις. Έπρεπε να ετοιμαστούμε. Δύο μέρες δεν έφταναν. Το βράδυ συναντηθήκαμε στο Ακρωτήρι. Ήταν και ο Μουντάκης. Επέμεναν. Βρέθηκαν*

σε δύσκολη θέση. Στο τέλος δέχτηκα. Το ίδιο βράδυ συνάντησα τους άλλους βουλευτές. Ο Πολυχρονίδης είπε πως δεν θα συμμετάσχει, χωρίς να εξηγήσει τους λόγους. Ο Μπακλατζής και ο Γεωργιλαδάκης δέχτηκαν, αλλά και αυτοί με δυσφορία και απαισιοδοξία για την επιτυχία του.

Η 28^η Ιουλίου είναι ημέρα πυρετού. Η σύναξη των στελεχών του Κινήματος γίνεται στο ιατρείο του Γιάννη Μουντάκη, για τον καταμερισμό των τομέων δράσης του καθενός. Δυστυχώς η τελική συνεννόηση δεν έγινε σε επίπεδο σχολαστικής επιτελικής δουλειάς κι αυτό οπωσδήποτε αποτέλεσε ένα αρνητικό παράγοντα στην παραπέρα εξέλιξη των πραγμάτων. Γιατί βέβαια όλοι αυτοί δεν ήταν επαγγελματίες στρατιωτικοί, αλλά φλογεροί κι αυθόρμητοι πατριώτες που δεν υπολόγισαν τη σημασία του στρατηγικού σχεδιασμού σε μια τέτοια περίπτωση. Ας σημειωθεί ότι οι αρχές είχαν πληροφορηθεί από το απόγευμα της προηγούμενης ημέρας για την έκρηξη του Κινήματος και είχαν διατάξει γενική επιφυλακή του στρατού και της Χωροφυλακής, ενώ συγχρόνως συνεδρίαζαν και κρατούσαν ενήμερους την Κυβέρνηση του Μεταξά και το Βασιλιά Γεώργιο.

Τα πράγματα κινήθηκαν στην αρχή ικανοποιητικά. Λίγες μέρες πριν την εκδήλωση του Κινήματος είχε ειδοποιηθεί και ο Ασκυφιώτης αυτοκινητιστής Θρασύβουλος Κλάδος, που συμμετείχε σε συνάντηση με τους Μητσοτάκη, Βολουδάκη, Μπακλατζή και του ζητήθηκε να συγκεντρώσει ενόπλους από τα Σφακιά. Και πράγματι στις 27 Ιουλίου ξεκίνησαν δύο λεωφορεία από το Ασκύφου με οπλισμένους Σφακιανούς με προορισμό τα Χανιά. Στο δρόμο μάλιστα της Σούδας έχουν την πρώτη συνάντηση με χωροφύλακες που προσπάθησαν να τους σταματήσουν και ανταλλάχθηκαν πυροβολισμοί.

Από την πόλη και τα κοντινά χωριά αρχίζουν να συγκεντρώνονται από τα μεσάνυχτα. Τα λεωφορεία από τον Αποκόρωνα με τον Στυλιανάκη και από τα Κεραμειά με τον Ρουμπεδάκη έρχονται λίγο αργότερα. Η συνάντηση είχε ορισθεί στο Ορφανοτροφείο.

Το πρώτο Σφακιανό λεωφορείο με επικεφαλής τον Παναγιώτη Κλάδο κατευθύνεται προς τον Ιαλικό Στρατώνα, ο οποίος και καταλαμβάνεται, μια και στο στρατόπεδο υπήρχαν αρκετοί μνημένοι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί που συμπαραστάθηκαν στο

Θρασύβουλος Κλάδος

εγχείρημα. Τη Γενική Διοίκηση Κρήτης κατέλαβε ο Θρασύβουλος Κλάδος με τους ενόπλους του δεύτερου λεωφορείου.

Ο στρατηγός Μάντακας με τους Λακιώτες κατέλαβε τα γραφεία της V Μεραρχίας, φθάνοντας με σχετική καθυστέρηση και ανέλαβε το πόστο του, ενώ το τηλεγραφείο κατέλαβαν οι δεκαρχίες της Φιλικής Εταιρίας με τον Βαγγέλη Χατζηαγγελή.

Ο Θρασύβουλος Κλάδος μαζί με άλλους ψυχωμένους κινηματίες

έσπασαν τις αποθήκες της V^{ης} Μεραρχίας, δεν επέτρεψαν την είσοδο στο πλήθος για να μη γίνει λεηλασία στα υπόλοιπα είδη και μοίρασαν από τα καγκελόφραχτα παράθυρα όπλα και φυσίγγια. Ο οπλισμένος λαός έγινε κύριος της κατάστασης.

Τη νύχτα της 28ης προς την 29η Ιουλίου 1938, ο σταθμός ασυρμάτου των Χανίων μετέδωσε το ακόλουθο διάγγελμα, γραμμένο από τον Αριστομένη Μητσοτάκη:

Στρατός και Λαός Χανίων αδελφωμένοι κατέλυσαν αρχάς λαομυσήτου τυραννίας εκπροσωπούμενης υπό στρατηγού Μεταξά. Ανακτήσας ελευθερία αυτού, απευθύνεται προς την Α.Μ. τον Βασιλέα και ζητεί την άμεσον απομάκρυνσιν της κυβερνήσεως Μεταξά, την αποκατάστασιν του Κράτους του Νόμου και των λαϊκών ελευθεριών και σχηματισμόν κυβερνήσεως Εθνικής Σωτηρίας εκ των αρίστων Ελλήνων, αδιακρίτως πολιτικών παρατάξεων, προς αντιμετώπισιν των αμεσωτάτων εξωτερικών και εσωτερικών κινδύνων τους οποίους διατρέχει η χώρα μας και διά την δημιουργίαν μιας νέας Ελλάδος, πράγματι ηνωμένης ψυχικώς και ικανής να αντιμετωπίσει με σθένος και φρόνησιν τας δυσκόλους στιγμάς που διέρχεται η ανθρωπότης.

Με αδελφικόν χαιρετισμόν προς τας ενόπλους δυνάμεις και ολόκληρον τον λαόν.

Ζήτω ο Βασιλεύς - Ζήτω η Ελλάς!

Η Επαναστατική Επιτροπή

Ο Γενικός Διοικητής Κρήτης Μπότσης Σφακιανάκης, ο επιτελάρχης της V Μεραρχίας Συνταγματάρχης Σακόρραφος και ο Γραμματέας της Γενικής Διοίκησης Κρήτης Ιππόλυτος συλλαμβάνονται και τίθενται υπό περιορισμό – δυστυχώς κατ' οίκον, με τα τηλέφωνα ελεύθερα και την επικοινωνία με τα κέντρα της Αθήνας πανεύκολη. Έτσι ο Σφακιανάκης σε μια στιγμή αδρανείας των δύο φρουρών του, κατόρθωσε να επικοινωνήσει με την Κυβέρνηση και να δώσει εντολές στη Χωροφυλακή που είχε μείνει εντελώς ελεύθερη να ενεργήσει αντεπίθεση.

Μέσα στον ενθουσιασμό τους, οι ένοπλοι που εν τω μεταξύ είχαν γίνει περισσότεροι, επιδόθηκαν σε άκαιρους πανηγυρισμούς, χωρίς να πάρουν τα στοιχειώδη μέτρα επαγρύπνησης για την εδραίωση του Κινήματος και την περιφρούρηση των πρώτων μεγάλων επιτευγμάτων της. Στο μεταξύ, η ηγεσία του Κινήματος καλούσε τους πολίτες σε συλλαλητήριο το πρωί της 29^{ης} Ιουλίου 1938 στην Πλατεία Ελ. Βενιζέλου, στο Σαντριβάνι:

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

Η απαισία δικτατορία η οποία από διετίας επέζεν και κατεδυνάστευεν τον Ελληνικόν Λαόν κατελύθη σήμερον δια της δυνάμεως του Λαού και του στρατού.

Η επιτροπή καλεί τον Κρητικόν Λαόν όπως διακηρύξη την εμμονήν προς την ελευθερίαν και την απόφασίν του όπως μη δεχθή ποτέ τυραννίαν και ζητήσει από τον Βασιλέα παρά το πλευρόν του οποίου τίθεται να επαναφέρει το Σύνταγμα εις ο και ο Ίδιος του ωρκίσθη και δια διαγγέλματός Του υπεσχέθη εις τον Ελληνικόν Λαόν.

Χανιά 29 Ιουλίου 1938-Η συγκέντρωση στο λιμάνι

Προς τούτο καλούμεν τον Κρητικόν Λαόν εις συλλαλητήριον και περί ώραν 10 1/2 π.μ. σήμερον εις την Πλατείαν Ελευθερίου Βενιζέλου.

Χανιά 29 Ιουλίου 1938

Η Επιτροπή

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΛΑΟΝ

Μετά δύο έτη σκλαβιάς και κατασχύνης ο Λαός της Δυτικής Κρήτης σύσσωμος και μονιασμένος κατέλυσε σήμερον το Κράτος της 4^{ης} Αυγούστου, ανέκτησε την Ελευθερίαν του και εξήτησε από τον Ανώτερον ρυθμιστήν του Πολιτεύματος τον Βασιλέα των Ελλήνων την πιστήν τήρησιν του Συντάγματος όπως υπεσχέθη κατά την παλινόρθωσιν Αυτού και απόλυτον σεβασμόν των ελευθεριών του.

Δεν αμφιβάλλομεν ότι και η λοιπή Κρήτη, όπως και ολόκληρος η Ελλάς, της οποίας η τόσο ένδοξος ιστορία κατεκληιδώθη από το

Χανιά 29 Ιουλίου 1938-Η συγκέντρωση στο λιμάνι

καταλυθέν αντιλαϊκόν καθεστώς, θ' ακολουθήση το παράδειγμά
μας δια την αναστήλωσιν των Συνταγματικών θεσμών.

- Εις τα όπλα λοιπόν συμπατριώται!

- Ζήτω ο Ελληνικός Λαός! Ζήτω ο Βασιλεύς! Ζήτω η Κρήτη!

Η Κεντρική Επαναστατική Επιτροπή

Κι ο λαός, χωρίς δισταγμό, ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα και η μεγάλη πλατεία και ο χώρος πέρα απ' αυτή ως την προκυμαία γέμισαν από πολίτες κάθε ηλικίας και κοινωνικής θέσης. Από το μπαλκόνι της λέσχης «ΒΙΜ» μίλησαν στους συγκεντρωμένους ο Αριστομένης Μητσοτάκης, ο Μανόλης Μπακλατζής και ο Γιάννης Μουντάκης και κάλεσαν το λαό σε ένοπλο αγώνα για την κατάλυση της δικτατορίας. Αλλά, παρά τη μεγάλη αρχική επιτυχία της εξέγερσης, πολύ γρήγορα φάνηκε ότι η ελλειψη οργάνωσης και προγραμματισμού θα είχαν άσχημα αποτελέσματα. Ένα Κίνημα που σχεδιάστηκε ως Πανελλήνιο και κατέληξε να εκδηλωθεί μόνο στα Χανιά, ευνόητο είναι ότι δεν θα μπορούσε να επιτύχει. Τα λόγια που είπαν οι αρχηγοί δεν άλλαξαν την ατμόσφαιρα που είχε δημιουργηθεί. Ενθουσιώδεις διακηρύξεις και όρκοι πίστεως δεν είναι αρκετά σε τέτοιες στιγμές. Εξ άλλου η ησυχία που επικρατούσε στο Ρέθυμνο και Ηράκλειο (δεν είχε κινηθεί ούτε ένας) μείωσαν τον ενθουσιασμό και η πρόσκληση για σύναξη και μετάβαση στο Ρέθυμνο βρήκε τους περισσότερους απρόθυμους και διστακτικούς. Η έκπληξη ήταν οδυνηρότερη όταν, επιστρέφοντας από τη συγκέντρωση, είδαν να έχει ανακαταληφθεί ο Στρατώνας και πυκνές περιπολίες στρατού και χωροφυλακής να σαρώνουν συστηματικά την πόλη, να συλλαμβάνουν ενόπλους και να διαλύουν μικροσυγκεντρώσεις.

Ο στρατηγός Μάντακας συλλαμβάνεται μέσα στη Μεραρχία την οποία είχε καταλάβει. Ο Θρασύβουλος Κλάδος διηγείτο αργότερα ότι συνέλαβαν κι εκείνοι ένα υπομοίραρχο και έτσι επι-

Στο Ημερολόγιο του ο ίδιος γράφει: 20 Ιουλίου Τετάρτη – 31 Ιουλίου 1938 – Κυριακή - Και πρώτα – πρώτα στάσις Χανίων. Παρ' ολίγον, αν εξετεινέτο, να μου εματαίωνε όλα. Από πού προήλθε; Από όλα φαίνονται δύο πράγματα: Ότι η Διοίκησίς μας εις Χανιά ήταν αποκοιμισμένη και ότι ο κόσμος εις την περιφέρειαν Χανίων δεν είναι φίλος μας – αναμνήσεις Βενιζέλου, στέρησης λουφέ και προσωπικών παροχών, καταδίωξις καταχρήσεων, καταδίωξις ξενοκλοπής (προφανώς εννοεί ζωκλοπής). Εματαιώθη αμέσως. Γιατί; Έλλειψις υποστηρίξεως; Απογοήτευσις; Και έτσι ημπόρεσα να αναχωρήσω εις Θεσσαλονίκην δια την συμφωνίαν με Βουλγαρίαν...

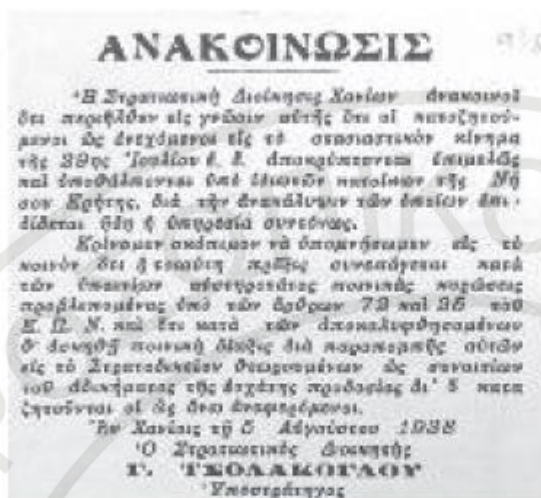
Μέσα σ' αυτή την απρόσμενη κατάσταση, η πολιτική ηγεσία καταφεύγει στα βουνά, στο χωριό Κάμποι των Κεραμειών.

Το καθεστώς της «4ης Αυγούστου» απαγορεύει την αναγραφή στον Τύπο οποιασδήποτε πληροφορίας για το Κίνημα των Χανίων και μόνο στις 30 Ιουλίου, όταν πλέον είχε λήξει, αναγγέλλει θριαμβευτικά την καταστολή της εξέγερσης με χαλκευμένο «ρεπορτάζ» πανομοιότυπο σε όλες τις εφημερίδες, σημειώνοντας μεταξύ άλλων: Τα αίτια και οι σκοποί του απονενοημένου τούτου κινήματος παραμένουνσι μέχρι της στιγμής άγνωστα. Ο πρόεδρος της κυβερνήσεως, ειδοποιηθείς αμέσως, διέταξεν εν τω άμα αποστολήν ισχυράς στρατιωτικής ναυτικής και αεροπορικής δυνάμεως...

Και πράγματι, λίγο μετά τα μεσάνυχτα είχε φθάσει στο Χανιώτικο λιμάνι το αντιτορπιλικό «Κουντουριώτης» και διλοχία Ευζώνων καθώς και τμήμα Χωροφυλακής με το ατμόπλοιο «Πολικός». Και το απόγευμα φθάνουν και νέες ενισχύσεις με τα ατμόπλοια «Χίος» και «Φρίντον» και το αντιτορπιλικό «Θύελλα».

Όλες οι διορισμένες διοικήσεις των Σωματείων, Συλλόγων κι Ενώσεων αρχίζουν να αποστέλλουν ψηφίσματα αποδοκιμασίας του εγκληματικού κι εθνοκτόνου Κινήματος, ενώ πραγματοποιείται και δοξολογία, εκφωνούνται λόγοι υπέρ της Κυβερνήσεως και κυκλοφορούν σχετικές προκηρύξεις.

Αμέσως είχε κηρυχθεί και ο στρατιωτικός νόμος κι ακολουθούν

Διαταγή της Στρατιωτικής Διοίκησης Κρήτης για την υπόθαλψη των κινηματιών

Εκτενή πρακτικά της πρώτης Δίκης του Στρατοδικείου.

Στο Στρατοδικείο...

Το καθεστώς δεν κάνει μόνο επίδειξη δυνάμεως αλλά και βαθμού σκληρότητας. Αρχίζει η διαδικασία για την παραπομπή των επαναστατών στο Στρατοδικείο και για εκβιασμό φυλακίστηκαν ακόμη και προσφιλή πρόσωπα των φυγοδίκων κινηματιών.

Τους επόμενους μήνες ολόκληρη η Ελλάδα λήψεις και εκτοπίσεις. Η πρώτη δίκη στο Στρατοδικείο άρχισε στις 17 Αυγούστου και οι επαναστάτες παραπέμφθηκαν με την κατηγορία ότι: διήγειρον εις εμφύλιον πόλεμον, απειράδθησαν να συλλάβουν στρατιώτες, σκοπούντας να εκτελέσωσι ανθρώποκτονίας, ετραυμάτισαν, αφήρεσαν 800 όπλα κ.λ.π....

Η απόφαση του έκτακτου Στρατοδικείου για την πρώτη σειρά των κατηγορουμένων εκδόθηκε στις 22 Αυγούστου. Οι

Μητσοτάκης, Μουντάκης, Βολουδάκης και Μπακλατζής καταδικάστηκαν ερήμην σε θάνατο (ήταν οι μόνες θανατικές ποινές), οι Μάντακας, Καφάτος, Εμμ. Μουντάκης και Γεωργιλαδάκης σε ισόβια, ο Παλλήκαρης σε 20 χρόνια, άλλοι σε ελαφρότερες ποινές και 25 αθώωθηκαν. Ακολούθησε η δίκη της β' σειράς με 75 κατηγορούμενους, κατά την οποία καταδικάσθηκε μεταξύ άλλων ο Χατζηαγγελής και ο Γερογιάννης ερήμην σε 20 ετών πρόσκαιρα δεσμά. Κατά τη διάρκεια των δικών συλλαμβάνεται και ο φυγόδικος Εμμανουήλ Μουντάκης.

Η δίκη στο Στρατοδικείο για την πρώτη σειρά των κατηγορουμένων κινηματιών.

Απόφαση Στρατοδικείου - Τέσσερις εις θάνατον...

Η δίκη στο Στρατοδικείο - Σύλληψη Εμμ. Μουντάκη

Η δίκη της γ' σειράς είχε 59 κατηγορουμένους, της δ' σειράς 68 και τελευταία ήρθε η σειρά των αξιωματικών, υπαξιωματικών και στρατιωτικών με την κατηγορία παράβασης καθήκοντος ή παράβασης στρατιωτικών εντολών

Φυλακές Ιτζεδίν (Καλάμι).
Από αριστερά στα δεξιά: Γεώργ. Αλευ-
ράκης, Σήφης Σπαντιδάκης, Σολών Κα-
φάτος, Σπύρος Γερονιάννης, Μανώλης
Ζεβελάκης.

των ανωτέρων τους. Οι φυλακές του Ιτζεδίν στο Καλάμι γεμίζουν παλικάρια που πληρώνουν το τίμημα των παράτολμων ενεργειών τους. Κι άλλοι εκτοπίζονται και μεταφέρονται μακριά από την Κρήτη – στην Πύλο και την Καρδίτσα.

Στα τέλη Αυγούστου οι ηγέτες του Κινήματος, εκτός του Μάντακα, είχαν συγκεντρωθεί στο χωριό Κάμποι Κεραμειών. Εκεί οργάνωσαν στρατόπεδο με 30-40 ενόπλους. Τους συντηρούσαν οι κάτοικοι των γύρω χωριών. Αλλά οι ηγέτες διαφωνούσαν για την τακτική που θάπρεπε ν' ακολουθήσουν. Ο Μητσστάκης και ο Μουντάκης ζητούσαν άμεση δράση. Αντίθετα ο Βολουδάκης και ο Μπακλατζής υποστήριζαν πως κάθε προσπάθεια να ξαναμπούν στα Χανιά θα οδηγούσε σε συμφορά και καταστροφή. Συμφώνησαν τελικά να οργανώσουν το στρατόπεδο και να ζητήσουν ενισχύσεις από τις διάφορες επαρχίες.

Αναζήτηση οικονομικής στήριξης για τον αγώνα ανατροπής της δικτατορίας.

Στις εφημερίδες δημοσιεύεται το παρακάτω ανακοινωθέν:

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Αριθμ. Πρωτ. 385

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ

Διάφοροι σπερμολογίαι διαδίδονται με προφανείς σκοπούς απο-
βλέποντας είτε εις την επιδείνωσιν της θέσεως των συλληφθέντων,
είτε εις την εκπλήρωσιν ευσεβών πόθων των υποδίκων, φυγοδίκων
και καταδίκων.

Και δια μεν τον πρώτον σκοπόν ας μάθωσιν οι καλοθεληταί ότι οι στρατοδίκαι κωφεύουσι συστηματικώς, αποφασισμένοι να εφαρμόσωσι τους Νόμους κατά συνείδησιν, δια δε τον δεύτερον οι χαλκεύοντες παίζουν εν ού παικτοίς φεύ!

Διότι μία μόνον είναι η σκληρά αλήθεια, το ότι οι βυθίσαντες τον Νομόν Χανίων εις πένθη και δυστυχίας και ανάνδρωις εγκαταλείψαντες εις χείρας της Δικαιοσύνης της Πατρίδος μας τους οπαδούς των, πλανώνται ανά την ύπαιθρον δια να παρασύρωσι

Κατά τα μέσα του Σεπτεμβρίου υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν τους Κάμπους και ανεβαίνουν στο βουνό, πάνω από το Ασκύφου, γιατί ειδοποιήθηκαν πως φάνηκε στρατός με μεταγωγικά και πολυβόλα. Στο σπήλαιο του Καταστρωμένου παραμένουν επί μέρες με την εκπληκτική φροντίδα των Σφακιανών και των οικογενειών τους.

εις την λαιμητόμον ή εις τας φυλακάς και άλλους ανυπόπτους και αδόλους.

Οι εν τοις πόλεσι δίδοντες πίστιν φιλόνομοι, προσφέρουσι πολύ αθλίας υπηρεσίας και εις τους φυγοδίκους και εις τον κόσμον, όν ισχυρίζονται ότι κηδεμονεύουσι. Ο νοών νοήτω.

Χανιά τη 27 Αυγούστου 1938

Ο Στρατιωτικός Διοικητής

Γ. Τσολάκογλου (υποστράτηγος)

Προτείνεται η επιχείρηση νέου Κινήματος στις 16 Οκτωβρίου με γενική κινητοποίηση και εξέγερση του λαού απ' όλες τις επαρχίες με κατεύθυνση τα Χανιά. Ο Μητσοτάκης κι ο Μουντάκης θα ξεσήκωναν Αποκόρωνα και Κυδωνία. Ο Μπακλατζής, ο Παπαδοκωνσταντάκης κι ο Χατζηαγγελής το Σέλινο. Ο Βολουδάκης θα έμενε στα Σφακιά, να κατέβει μαζί με τους Σφακιανούς κι αναλάμβανε να ειδοποιήσει Ρέθυμνο και Ηράκλειο. Την απόφαση γνωστοποίησε ο Μητσοτάκης προς τις οργανώσεις της Αθήνας ΜΕΟ και ΑΣΔΕ, με την παρακάτω επιστολή του στις 5 Οκτωβρίου του 38:

Άπαντες οι αρχηγοί δι' εμού.

Αδελφοί,

Ανησυχούμε δια τας αυτόθι ακάρπους ενεργείας σας. Βεβαίως γνωρίζετε ότι ο αγών μας εν Κρήτη δεν ετερματίσθη. Προπαρασκευάζοντες αυτήν την φοράν επανάστασιν παγκρήτιον, ανταξίαν της ιστορίας και των παραδόσεών μας, είμεθα αποφασισμένοι να προχωρήσωμεν μέχρι της εσχάτης θυσίας, ανεγείροντες εν ανάγκη σωρούς Αρκαδίου... Αποφασίζοντες και πάλιν να επαναστατήσωμεν απευθυνόμεθα προς τας οργανώσεις και ερωτώμεν:

α) Είσθε έτοιμοι να κινηθείτε παραλλήλως εντός της πρωτευούσης κάποτε; β) Δύνασθε να ακολουθήσετε την κίνησίν μας εν τη πρωτευούση ή αλλαχού και μετά πόσας ημέρας περίπου από της ενάρξεως του αγώνος μας εν Κρήτη; γ) Δύνασθε να κινήσετε παραλλήλως μαζί μας άλλας φρουράς εντός της πρωτευούσης (εξ

ολοκλήρου ή σχετικώς) και ποίας; δ) Είσθε τουλάχιστον εις θέσιν να δημιουργήσετε εν τη πρωτευούση ή αλλαχού πράγματα εις την κατάστασιν, απαγορεύοντα την επιστράτευσιν και ανενόχλητον εκστρατείαν της Κυβερνήσεως εναντίον μας; ε) Δύνασθε τέλος, υπολογίζοντες εκ της δημιουργηθησομένης εκ της εξεγέρσεώς μας ατμοσφαίρας, να βοηθήσετε τον αγώνα μας δι' οποιουδήποτε τρόπον και ποίου;

Χρονικά όρια πραγματοποίησεως αποφάσεώς μας εντός τρέχοντος μηνός, διότι εκείθεν, τυγχάνει αδύνατος η διατήρησις εν επαναστατικώ οργανισμώ υπαίθρου λόγω ελλείψεως παντοίων μέσων και δή συντηρήσεώς μας.

Γράφτηκε στον Τύπο πως ο Μητσοτάκης πήρε αρνητική απάντηση από την Αθήνα: Δεν ήταν δυνατή καμιά βοήθεια μέσα στην προθεσμία που ζητούσε.

Η Παρασκευή, 7 Οκτωβρίου ήταν η μέρα της σύναξης των αντιπροσώπων στο χωριό του Μπακλατζή, την Άνω Μονή, και συγκεκριμένα στην Καλλίγιαννη. Η συγκέντρωση ήταν πραγματικά ένας παλλαϊκός συναγερμός του επαναστατημένου λαού. Ο Εμμ. Μπακλατζής, ο κύριος ομιλητής, μετέδωσε τη φλόγα της καρδιάς του στους συγκεντρωμένους, που περίμεναν τη σπίθα που θα πυροδοτούσε το νέο εγχείρημα.

Αλλά μετά την αρνητική στάση που δείχνουν το Ρέθυμνο και το Ηράκλειο, δεν υπήρχαν ελπίδες και άλλα περιθώρια, τα πάντα ματαιώνονται και τελικά αποφασίζεται ο εθελούσιος εκτοπισμός των φυγοδίκων πρωτεργατών από την Κρήτη. Η 23^η Οκτωβρίου 1938 σηματοδοτεί, με την αναχώρησή τους, το τελευταίο κεφάλαιο του Κινήματος. Το καίκι «Άγιος Γεώργιος» ήλθε από το Ηράκλειο σταλμένο από τον Δήμαρχο Μηνά Γεωργιάδη, με συνοδό τον Μ. Μπαντουβά. Στο καίκι επιβιβάστηκαν οι Αρ. Μητσοτάκης, Ι. Μουντάκης, Μαν. Βολουδάκης, Εμ. Μπακλατζής, Σταύρος Παπαδοκωνσταντάκης, Ρούσος Τσιγγουνάκης, Ιωάννης Σμιτόπουλος, Ηρακλής Μπριλλάκης, Εμμ. Κοτζάμπασης, Βαγγ. Χατζηαγγελής και Στυλια-

Στην Κύπρο

νουδάκης. Ο τελευταίος δεν είχε καταδικασθεί, μετάνιωσε και γύρισε στην Κρήτη με το ίδιο καϊκι. Ο Εμμ. Μάντακας δεν ακολούθησε και παρέμεινε στα βουνά, ενώ ο Θρασύβουλος Κλάδος συνελήφθη, μεταφέρθηκε στις φυλακές του Ηρακλείου όπου και παρέμεινε για 9 μήνες, με την αμέριστη φροντίδα του Δημάρχου Γεωργιάδη και άλλων εξεχόντων πολιτών του Ηρακλείου.

Το καϊκι είχε αρχικό προορισμό την Αίγυπτο αλλά τελικά ξεκίνησε για την Κύπρο. Μόλις πάτησαν το Κυπριακό έδαφος, οι δέκα άνδρες έσπευσαν να παραδοθούν στις Αστυνομικές αρχές. Για αρκετές ημέρες τελούσαν υπό αστυνομική επιτήρηση, παρουσιαζόταν στον αστυνομικό σταθμό κάθε μέρα και απεύφευγαν τις δηλώσεις στον Τύπο. Οι Κύπριοι επέδειξαν

Κύπρος. Αστυνομικός Σταθμός Πάφου.
(Βολουδάκης, Μητσotάκης,
Μουντάκης, Μπακλατζής)

τα μεγαλόψυχα συναισθήματά τους με συνεχή συμπαράσταση και φροντίδα στους εξόριστους. Οι Κρήτες παρέμειναν στο αδελφό νησί για αρκετά χρόνια.

Η μεγάλη επιθυμία και προσφορά τους να επανέλθουν στην πατρίδα με την έκρηξη του πολέμου για να υπερασπιστούν κι αυτοί τα πάτρια εδάφη απερρίφθη. Επέστρεψαν μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς - αλ' αλοίμονο όχι όλοι. Ο Αριστομένης Μητσotάκης απεβίωσε και ετάφη εκεί και δεν ευτύχησε να ξαναδεί την πατρίδα του ελεύθερη.

Κύπρος-Οι δέκα Κρήτες αφέθηκαν
ψες ελεύθεροι...

Η ιστορία του Κινήματος του 1938, η λεπτομερειακή εξιστόρηση και η τελική θεώρηση των γεγονότων ίσως δεν έχουν γίνει ακόμα. Υπάρχουν βέβαια αρκετά στοιχεία τόσο στις εκδόσεις του αείμνηστου Βαγγέλη Χατζηαγγελή που έλαβε ενεργό μέρος στο Κίνημα αλλά και πλείστα άλλα που απορρέουν από τις ιστορικές πηγές και τις προφορικές μαρτυρίες των ελάχιστων επιζώντων κινηματιών, αλλά ίσως απομένει επίσης αρ-

κετός δρόμος ως προς την αναζήτηση και έρευνα των τεκμηρίων που θα στοιχειοθετήσουν σφαιρικά το όλο θέμα της μοναδικής αυτής ένοπλης εξέγερσης εναντίον του Μεταξά σ' ολόκληρη την Ελλάδα.

Το Κίνημα ήταν ένα ξέσπασμα του Χανιώτικου λαού που, ακολουθώντας μια μακρά παράδοση αγώνων και θυσιών για την Ελευθερία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, αποφάσισε να δώσει ένα καίριο πλήγμα εναντίον του ανελεύθερου και τυραννικού καθεστώτος του δικτάτορα. Αδιάψευστο στοιχείο γι αυτό είναι η σύνθεση του σώματος των εξεγερμένων από όλες τις πολιτικές

παρατάξεις της εποχής που με μια ψυχή κινήθηκαν για να τιμήσουν τις ιστορικές καταβολές του τόπου τους κι επεχείρησαν έστω και ανεπιτυχώς την αποκατάσταση της δημοκρατίας στον τόπο τους. Η εξέγερση, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα της, φανέρωσε τότε και θα φανερώνει πάντα το αδούλωτο, υπερήφανο και δημοκρατικό φρόνημα του λαού της Κρήτης που, μέσα στους αιώνες, ατσαλώθηκε στο φλογερό επαναστατικό καμίνι του Αγώνα.

Οι πρωτεργάτες στην Κύπρο

και το έκαναν πραγματικότητα έστω για πολύ λίγο, για όλους τους Χανιώτες που είναι πάντα «για τα άρματα» και δεν λογαριάζουν ποτέ ούτε τη ζωή τους για τη Λευτεριά του τόπου τους:

*Σε είδα της Λευτεριάς Προμάχε κάποιο βράδυ
που δάφνες στρώναμε για τη Δημοκρατία
Και καθώς είχε η νύχτ' απλώσει το σκοτάδι,
έλαμπε της γενναίας ψυχής σου η φωταψία.
Συνεπαρμένοι ρήτορες ωραία μιλούσαν
για ιδέες τρανές και για το τίμιο τ' όνομά σου
Κι ενώ με θαυμασμό τριγύρω σε κυττούσαν,
είχ' η σεμνότητα θρονιάσει στη θωριά σου.
Κι άκουες με βλέμμα βουρκωμένο,*

Το Κίνημα μπορεί να κατεστά-
λη και να ακολουθήσαν οι σκληρές
καταδίκες. Εκείνο όμως που δεν
καταδικάστηκε, δεν φυλακίστηκε
και δεν έσβησε ποτέ ήταν το υψηλό
φρόνημα των ανθρώπων αυτών
που έβαλαν τα στήθη τους ασπίδα
για την Τιμή και τη Δημοκρατία.
Κι οι στίχοι του Χανιώτη Νίκου
Μαραγκουδάκη μπορεί να γρά-
φτηκαν για τον Ασκυφιώτη Θρα-
σύβουλο Κλάδο, μα έχουν απή-
χηση σε όλα τα παλικάρια που
αδελφωμένα πίστεψαν στο όνειρο

σιωπηλός, για την απίθανη που υμνούσαν ιστορία
Πώς άναψε απ' τα χέρια σου λαμπρός
πυρός όταν μας πλάκωνε βαριά η δικτατορία.
Κι αφού αποτέλειωσ' η σεμνή κείνη γιορτή,
παρόλο που τα χρόνια σ' είχαν τραυματίσει,
Στήθηκε το κορμί σου ολόρθο κυπαρίσσι,
δίχως βοήθεια από κανένα να δεχτεί.
Καθώς σ' αντίκρυζα μπροστά μου να διαβαίνεις,
τα βήματά μου τράβηξα με δέος στην άκρια,
Γιατί θαρρούσα πως σε μάχη νέα πηγαίνεις
και στόλισαν τα μάτια μου διαμάντια δάκρυα...

Το Κίνημα έδειξε ότι ο ενθουσιασμός και η τόλμη μπορεί να οδηγούν σε μια εφήμερη επιτυχία, για τη στέρηση της όμως απαιτούνται σύνεση, οργανωτικότητα και συνεχής επαγρύπνηση. Συγχρόνως έδειξε για μια ακόμη φορά πως καμιά δικτατορία και κανείς δικτάτορας δεν μπορούν να αισθάνονται ασφαλείς όταν ο λαός είναι αποφασισμένος να υπερασπίσει την ελευθερία και τα κυριαρχικά του δικαιώματα. Οι Χανιώτες έστω για λίγο γκρέμισαν το λαομίσητο καθεστώς της δικτατορίας με αποτέλεσμα να υποστούν στη συνέχεια ακόμη πιο τυραννικό ζυγό, στρατοδικεία, απάνθρωπες καταδίκες και διωγμό. Κι όμως αυτό τους ατσάλωσε και τους έδωσε δύναμη να αντιμετωπίσουν την επερχόμενη λαίλαπα του πολέμου και να αγωνισθούν με σθένος και αυταπάρνηση δυο χρόνια αργότερα ενάντια στους ξένους κατακτητές που ήρθαν να πατήσουν τα ιερά χώματα της πατρίδας τους.

ΠΗΓΕΣ:

- Ιστορικό Αρχείο Κρήτης - Ημερήσιος Τύπος της εποχής και φωτογραφικές Συλλογές.
- Χατζηαγγελή Βαγγέλη: Το Αντιδικτατορικό Κίνημα της Κρήτης – Χρονικό, Χανιά 1965
- Χατζηαγγελή Βαγγέλη: Το Αντιδικτατορικό Κίνημα της Κρήτης, Χανιά 1986
- Γραπτές και προφορικές μαρτυρίες συμμετασχόντων στο Κίνημα